

Contents

MPA Pilot Project sang Hon Mun Bahin sa Pagdumala sang Dunang Manggad nga Nakasandig sa Komunidad <i>Nguyen Thi Hai Yen and Bernard Adrien</i>	1
Eksperyensiya sa Buyloganay nga Pagsiyasat sa Tam Giang Lagoon, Thua Thien-Hue <i>Ton That Chat</i>	4
Mga Eksperyensiya kag Benepisyu sa Pag-analisar sang Palangabuhi-an <i>Michael Reynaldo, Orlando Arciaga, Fernando Garvacio and Catherine Demesa</i>	7
Ang mga Leksyon nga Natun-an sa Pag-implementar sang Pag-analisar sang Palangabuhi-an <i>Nguyen Thi Thuy</i>	10
Ang mga Leksyon nga Natun-an sa Pag-analisar sang Palangabuhi-an kag PRA sa Trao Reef Marine Reserve <i>Nguyen Viet Vinh</i>	12
Paggamit sang mga Resulta halin sa Buyloganay nga Pagsiyasat sang Kaimulon sa Tra Vinh Province <i>Le Quang Binh</i>	15
Nahanungod sa STREAM Journal	18
Nahanungod sa STREAM	19

Note

May mga paniyempo nga may oportunidad nga magatuhaw sa pagbalhag sang mga espesyal nga numero sang STREAM Journal, nga magatumod sa isa ka partikular nga tema ukon hitabo. Sang Nobyembre 2002, ang opisina sang SAPA¹ sang Vietnam Ministry of Fisheries kag STREAM nag-organisar sang isa ka Workshop sa Pagtuon sa Pag-analisar sang Pagpangabuhi (Learning Workshop on Livelihoods Analysis – ang report yara sa Virtual Library sa <www.streaminitiative.org>. Nalipay kami sa pagbalhag sang anum ka artikulo nga bahin sang presentasyon nga nahimo sadtong mga workshop sa Long An province, samtang ang mga artikulo nga ginkuha sa iban nga mga presentasyon makit-an sa madason nga mga numero sang SJ.

Ang tema sang SJ1(4) amo ang may pagbuyloganay nga pag-analisar sang pagpangabuhi. Ang mga artikulo nagahatag sang kaathagan sa mga proseso, pamaagi, kag leksyon nga natun-anan halin sa mga eksperyensiya sa Vietnam kag Pilipinas. Ang mga manunulat kag ang ila ginhalinan sa Vietnam (waay labot sa isa) amo kanday: Nguyen Thi Hai Yen and Bernard Adrien (Hon Mun); Ton That Chat (Tam Giang Lagoon); Michael Reynaldo, Orlando Arciaga, Fernando Gervacio and Catherine Demesa (Bolinao, Philippines); Nguyen Thi Thuy (Hanoi); Nguyen Viet Vinh (Trao Reef); and Le Quang Binh (Tra Vinh).

Gusto man namon talupangdon ang pag-imprinta sang bersiyon sang tatlo ka mga artikulo sa Learning CBCRM 1 (3&4) [July-December 2002], isa ka pahayag sang LeaRN (CBCRM Learning and Research Network), CBCRM Resource Center, sa Pilipinas www.cbcrmllearning.org. Ini amo ang mga artikulo bahin sa Hon Mun, Bolinao kag Trao Reef.

¹ Sustainable Aquaculture for Poverty Alleviation Strategy (Estratehiya sa Tayuyon nga Akwakultura para sa Katibawasan sa Kaimulon)

Ang Ilongo² bersiyon sang nauna nga mga SJ numbers yara na sa Virtual Library. Si Jesper Clausen, ang nagsulat sang “Giant Tiger Shrimp in Northern Central Vietnam” in SJ1(1), nagsugid sa amon nga may amigo siya nga nagasagud sang lukon sa Nghe An, Vietnam, nga nagpadala sang e-mail parte sa sini nga artikulo. Nagsulat siya nga wala gid tani siya kahibalo sang impormasyon kon wala sang Vietnamese translation kag distribusyon sa iya nga probinsiya.

Malipayon nga pagbasa!

Graham Haylor, STREAM Director
William Savage, STREAM Journal Editor
Elizabeth M. Gonzales, STREAM Journal (Ilongo) Editor

² Linguahe sa nakatungdan nga bahin sang Bisayas (Region 6: Western Visays) sa Pilipinas nga sa diin yara ang STREAM

MPA³ Pilot Project sang Hon Mun Bahin sa Pagdumala sang Dunang Manggad nga Nakasandig sa Komunidad

Nguyen Thi Hai Yen and Bernard Adrien

Mga Kinaiya sang Populasyon sa MPA

Ang anum ka MPA villages (barangay) may masobra lang sa 5,000 ka pumuluyo sa mga 1,000 ka panimalay, nga may pareho nga kadamuon sang lalake kag babaye. Indi palareho ang pagtungatunga sang populasyon sa kada barangay (halin sa magamay nga mga 32 ka panimalay hasta sa dalagko nga sobra sa 500). Ang pinakaimportante nga palangitan-an amo ang pagpangisda, tungod nga 80% sang mga amay sa panimalay mangingisda. Kalabanan wala sang lain pa nga palangitan-an gani pigado (vulnerable) gid ang pangabuhian. Ang akwakultura nag-uswag sang dako sa nagligad nga tatlo ka tuig kag subong nagarepresentar sang palangitan-an sang 30% ka mga panimalay. Sa masami, ang kadamuan sang pumuluyo sa mga MPA villages nagakonsiderar nga yara sila sa kategoriya nga may “medium wealth” ukon may kasarangan nga manggad. Ang lebel sang kaimulon nagalain-lain sa kada barangay, halin sa 10% hasta sa 50% sang kabilugan nga pumuluyo.

Mga kabataan interesado nga nagabuylog sa MPA nga mga buluhaton

Sa kabilugan, manubo ang lebel sang edukasyon sang mga hamtong nga pumuluyo. Diutay lang ang mga makahibalo magbasa kag magsulat (literacy level) kag mas madamo sa babaye kaysa lalake. Sa kabilugan, kadam-an sa mga kabataan wala na nagabutho. Ang estado sang ikaayong lawas nagapakita sang kinaiya sang kabarangayan sa mga isla nga nagadepende sa pagpangisda kag limitado nga konsumo sang produkto sa agrikultura.

Nahanunga sa mga balay simple lang ang pagkahimo kag ang tunga medyo na improbar man. May mga pila man ka mga panimalay ang may *generator*, kag sobra sa tunga ang may telebisyon. Kon magdugay ang tag-ilinit, ang ilimnan nga tubi ginabakal pa halin sa mayor nga isla (mainland).

Ang Mayor nga mga Palangitan-an

Ang *average* nga kita sang kada tawo (income per capita) sang 2001 naglab-ot sa 5.74 million VND⁴ (478,000 VND kada bulan), kag ang *average* nga gasto sang kada tawo para sa pagpangabuhian (living expenses) naglab-ot sa 3.68 million VND (306,000 VND per month), tunga sini ginagasto sa pagkaon. Ang *average surplus* (kita buhin gastos) nagalab-ot sa mga 3.68% sang kita (halin sa 16% sa imol hasta sa 40% sa manggaranon).

Ang populasyon sang mangingisda natunga sa mga tag-iya sang sakayan sa pangisda – ang kadamuan sini yara sa “medium” ukon manggaranon nga kategoriya – kag sa mga mangingisda nga masami halin sa imol nga kategoriya nga naga-obra bilang tripolante. Ang pagpangisda sa gab-i – gamit ang dalagko kag gakalain-lain nga lambat kag suga para dapuan sang isda - ang pinakaimportante nga gina-obra, nasundan sang pagsalum (diving-kon kaisa gamit ang cyanide) kag panglukos. Ang kalabanan nga kita sang mga may sakayan pangisda yara sa 43,000 – 340,000 VND kada lakat kada adlaw; para sa mga tripolante ang kita yara sa 14,000 – 66,000 VND.

³ Marine Protected Area.

⁴ VND=Vietnamese Dong (mga 15,400 VND sa kada US\$ sang Pebrero 2003)

Sa *average*, kada panimalay nga nagsagud banagan may yara nga duha ka *cages*, kag halin dira nakaginansiya sang 17 milyon VND sang nagligad nga isa ka production cycle nga naglab-ot sang 1.5 ka tuig. Ang agrikultura (e.g. prutas kag balinghoy), pagpadamo sang sapat (baboy, manok kag pato) kag sari-sari store importante man sa iban nga mga kabarangayan.

Ang pila ka mga programa sang gobyerno sa pautang nagapuntariya sang madamo nga pumuluyo, gahatag sang indibiduwal nga pautang paagi sa mga grupo nga naorganisar. Mga 60% sang MPA nga panimalay napautang na, sa average nga kantidad nga 4.7 milyon VND, kag ginagamit para sa sa akwakultura. Ang kabilugan nga pagbayad sang pautang medyo mataas (96-97% as of mid-2002).

Mga Panan-awan sang mga Pumuluyo sa MPA

Mga Isyu Pang- environment

Ang tanan nga pumuluyo naghatag sang tatlo ka mga isyu bahin sa environment: pagdiutay sang isda sa kadagatan sa nagligad nga 10-15 ka tuig, ang pagguba sang malapad nga takot, kag polusyon.

Sa panan-awan sang mga pumuluyo, ang pagdiutay sang isda sa kadagatan, resulta sang sobra nga pagpangisda (tungod sang pagdamo kag pag-abot sang mga binag-o kag mas *efficient* nga mga baroto kag gamit pangpangisda, kag pagdamo sang mga tawo), upod sa makahalalit kag illegal nga mga teknolohiya sa pagpangisda (ehemplo, trawling, lambat nga may upod nga masanag nga suga, paggamit sang cyanide kag dinamita). Para masolbar ini nga mga problema, ang mga pumuluyo nagpanugyan sang pila ka mga tikang, upod ang pagtigana sang lugar sa MPA para sa mga residente; ang pagpatuman sang yara na nga mga layi nasyonal para magtapna sang illegal nga pamaagi sa pagpangisda kag pagdihon sang mga bag-o nga mga laye bahin sa zoning; pag-improbar sang *efficiency* sang natungdan nga ahensiya kag partisipasyon sang mga pumuluyo sa pagpatuman sang laye; pag-edukar sang mga pumuluyo, labi na gid ang bahin sa environment (palibot); kag pag-implementar sang mga proyekto nga makadugang palangitan-an kag pautang.

Mga pumuluyo gapakigbahin sang ila panan-awan kag gahatag suhestiyon bahin sa ila buas-damlag

Ang mga pumuluyo nagakilala nga ang mayor nga kawsa sang pagkaguba sang takot, amo ang angkla sang mga baroto (baroto pangturista kag pangisda), paggamit sang lambat sa lugar nga may mga takot, kag pagpangisda nga gamit ang cyanide kag dilamita. Ang mga tikang nga ginapanugyan nagalakip sa pagbutang sang boya para dulungkaan kag ang nagakadapat nga paggamit sini, kag kalakip man ang pagbuylog sang mga pumuluyo.

Wala nabudlayan ang mga pumuluyo sa pagkilala sang ila nga mga barangay, nga kalakip pa sa iban nga mga ginahalinan sang polusyon, halin sa mga basura sa kabalayan, higko sang tawo, gakaaula nga nagamit nga krudo kag mga higko halin sa akwakultura. Ang ginapanugyan nga mga tikang nagalakip sang paghimo sang paagi sa pagdumala sang higko (waste management system); pagpasanyog sang kampanya batok sa polusyon; paghinyo sa mga pumuluyo sa pagpundar sang pribado nga kasilyas; ang pag-atubang sang isyu sa gakaaula nga krudo; kag ang paghimo kag pag-implementar sang isa ka plano sa pagpa-uswag sang akwakultura para sa MPA.

Mga Isyu-Sosyal

Sang pagpatigayon sang proseso sa PRA⁵, ang mga pumuluyo nagkilala sang mga nagakalain-lain nga mga serbisyo-sosyal kag inprastruktura nga kinahanglan mapauswag (elektrisidad kag tab-ang nga tubi), kag lakip na ang kumplikado nga isyu sang mga wala trabaho nga mga kababaihan. Sa isa ka resulta sang PRA nagpakita nga ang mga babaye sa iban nga barangay may bakante nga 70% sang ila oras para sa pagpangita sang pangabuhian.

⁵ Participatory Rural Appraisal ukon buyloganay nga pagsiyasat sang pagpangabuhi sa kaumhan

Socio-economic nga mga Handum sang Komunidad

Ang mga handum sang komunidad nagapabutyag sang mga palangitan-an nga ginakilala sang mga tawo nga mas makaginansiya (ehemplo pagsagud sang banagan) kaupod man ang paghatag sang buluhaton segun sa *gender*. Ang akwakultura ginatan-aw bilang isa ka prayuridad nga buluhaton nga mapasanyog sa MPA, para sa babaye kag lalake. Ang pagsagud sang isda kag kasapatan ginakonsiderar man nga prayuridad.

Si Nguyen Thi Hai Yen kag Bernard Adrien mga espesiyalista sa pagdumala sang dunang manggad nga nakasandig sa komunidad (CBNRM) sa IUCN's (World Conservation Union) Hon Mun Marine Protected Area Project sa Nha Trang, Vietnam. Mapakig-angotan sila sa <community@honmunmpa.org.vn>.

Eksperyensiya sa Buyloganay nga Pagsiyasat sa Tam Giang Lagoon, Thua Thien-Hue

Ton That Chat

Ang Linaw kag ang Proyekto

Tam Giang Lagoon (linaw) sa probinsiya sang Thua Thien-Hue sa Vietnam, nagasakop sang kalaparon nga 22,000 ka hektariya nga may kalabaon nga sobra sa 60 ka kilometro. Ang nasidlangan nga kilid sang linaw naga-angot sa dagat paagi sa duha ka linaw nga estuaryo – Thua An kag Tu Hien – samtang ang sa nasidlangan, yara ang katamnan sang palay kag estuaryo. Ang medyo sarado nga linaw, nga isa ka pinasahi nga porma kag kinaiya sang Tam Giang, nahimo nga ekosistema sang mga nagakalainlain nga manggad sa kadagatan nga nagasuporta sang isa ka dako nga komunidad sang mangingisda nga nagapuyo sa mga baroto kag kabarangayan sa palibot sang linaw.

Ang manabaw nga linaw, ginasudlan sang tab-ang kag tubig alat nga nagaresulta sang pagkambyo sang kaalaton (salinity) sang tubi sunu sa panahon kag sa kadalumon. Matapan ang idalum sang linaw nga may *average* nga kadalumon nga mga duha ka metros sa kalabanan nga parte, pero may yara man nga parte nga may tatlo ukon apat ka metros ang kadalumon. Tungod paborable ang kondisyon sang lugar, madasig ang paglapad sang punungan sa nagligad nga anum ka tuig. Sa subong, ang kalabanan nga manabaw nga parte sang linaw nakonbertir na para sa akwakultura. Ang mga opisyales sang gobyerno nagakonsiderar sang akwakultura nga isa ka alternatibo para madugangan ang kita sang mga mangingisda kag mapahaganhagan ang pagpanguha sang mga isda kag mga palanguhaon sa linaw. Ugaling kay masyado ang kadasig sang pagsanyog sang akwakultura nga naapektuhan sang labi ang **natural and social environments**.

Ang una nga parte sang proyekto (1995-2001), sang proyekto sa pagsiyasat – Management of Biological Resources ukon pagdumala sang nga butang nga nagakabuhi sa Linaw sang Tam Giang – ginpunduhan sang International Development Research Centre (IDRC) kag ginpatigayon sang Hue University of Agriculture and Forestry, Hue University of Science, and Thua Thien-Hue Provincial Department of Fisheries. Sa pagdako sang proyekto – nga gintituluhan nga Community-Based Coastal Management in Central Vietnam – kag dugang nga suporta pinansiyal halin sa IDRC, ang proyekto opisyal nga gin-umpisahan sadtong Disyembre 2002 kag plano nga tapuson sa Disyembre 2005. Ang mga ahensiya nga maga-implementar para sa ika duha nga bahin amo ang Hue University of Agriculture and Forestry, Hue University of Science, Nha Trang University of Fisheries, and Research Institute for Aquaculture No. 3 nga subong yara nakabase sa Nha Trang.

Paghimo sang Buyloganay nga Pagsiyasat sa Tam Giang Lagoon

Ang participatory research (PR) ukon buyloganay nga pagsiyasat nagasakop sang pagbuylog sang mga pumuluyo –lokal halin sa puno hasta sa katapusan: ang pagtuon parte sa sitwasyon, ang pagkilala sang mga problema, pagdiskusyon sang mga alternatibo, pagpili sang mga solusyon, pagdesinyo kag pag-implementar sang mga buluhaton, pag-analisar (evaluate) kag pagpalapnag sang resulta, PR ang gingamit para matun-an kag mahangpan ang *natural ecological system* (natural nga mga relasyon sang mga maykabuhi) sa mga komunidad sang Tam Giang Lagoon., kag pag-estudyo sang mga panggawi kag buluhaton sa komunidad, upod ang ila pagpangabuhi, mga plano pang-akwakultura sa lagoon, ang pagdumili sang pagpangisda nga gamit ang elektrisidad kag ang pag-uswag sa pagdumala sang ililigan sang tubi. Paagi sa applied research, mahangpan ang mga sulundan (pattern) sa pagkambyo sang palangabuhian sa iban nga mga buluhaton agrikultura kag akwakultura subong sang pagtanom sang tabako, katumbal, mani, kag munggo, kag fish cage kag pagsagud sang palay-isda sa Quang Thai (sityo sang distrito sang Quang Dien, probinsiya sang Thua Thien Hue).

Ang PR nga pamaagi nagtigayon sa proyekto sa pagsolbar sang mga problema sang pumuluyo sa Tam Giang Lagoon, subong sang kompetisyon sa paggamit sang lagoon, pagplano nga angot sa pagboom sang akwakultura, sa pagkopya sang mga nadangtan sang proyekto, kag ang pagpagiho sang pundo.

Mga Benepisyo sang Participatory Research

Gamit ang ila ihibalo-lokal, ang mga pumuluyo mismo amo ang nagkilala sang ila mga problema kag buluhaton para buylog nila nga masolbar ang problema paagi sa paghatag sang ila ideya nahanungod sa pagdumala sang komunidad. Ang PR nagpaseguro man nga makapartisipar ang mga pumuluyo nga wala sa masami ginpa-entra: ang mga manubo sang ihibalo, iban nga lain ang "kultura", kababaihan kag mga imol nga pumuluyo.

Ang PR nagahatag man sang kahigayunan para ang mga local nga pumuluyo kag mga estranghero makaululupod obra. Makabulig ini pasanyog sang kapasidad sang mga komunidad, opisyal-lokal kag mga manugsiyasat. Tungod nga nagakalailain nga mga *stakeholders* ang nagabuylog sa pagsiyasat, ang resulta komprehensibo bangud base sa nagakalain-lain nga mga tawo ang naga-analisar gani mas balance nga diskusyon kag aksyon. Sa dugang pa, ang PR nagabulig sa opisyal-lokal sa paghangop sang tinutuyo sa kabuhi kag pagpangabuhì sang mga pumuluyo kag buyloganay nga magadihon sang mga possible, praktikal kag epektibo nga mga solusyon kag buluhaton. Nagabulig man ini palapad sang ila paminsaron nahanungod sa community resource management (CRM).

Mga Nasugata nga Kabudlay

Sa umpisa nagdumdum ang mga tawo nga isa ini ka ginahatag nga proyekto, kaysa sa isa ka buluhaton sa pagsiyasat, kag naglaum sila sang suporta-pinansiyal. Nakita sang mga nagapatigayon sang proyekto and kinahanglanon sa pag-eksplikar sang mga tinutuyo sang proyekto sa mga miyembro sang komunidad. Ang iban sa mga kabudlay nga nasugata amo ang:

- Ang PR nga pamaagi nagakinahanglan sang una nga pagpangabudlay para mapalapit sa mga pumuluyo
- Mga opisyaes sang gobyerno-lokal sa masami indi pamilyar sa buyloganay nga pamaagi sang pagsiyasat
- Ang PR naga-obligar sa mga nagasiyasat sa pagtuon sang mga binag-o nga ihibalo kag pamaagi
- May kakulangan sa eksperyensiya kag maayo nga mga modelo nga masundan
- Ang PR indi-pormal kon tan-awon gani makahatag pagduhaduha sa pagsalig sini
- Sa PR may yara nga pila ka sabat sa pareho nga pamangkot
- Ang quantitative nga data nga makuha paagi sa PR nga metolohiya pwede nga indi gid eksakto

Ang Puwede (Do's) kag Indi Puwede (Dont's) sa Participatory Research

Puwede	Indi Puwede
• Ipaathag ang tinutuyo kag ipresentar ang detalye nga plano sa opisyal-lokal • Patigayonon ang maayo nga relasyon sa tunga sang mga miyembro sang komunidad kag sang mga nagasiyasat • Pamatian ang mga panghunahuna sang kababaihan, mga imol kag pigado nga mga grupo sa komunidad • Maghatag sang galastuhon (budget) sa komunidad para makabuylog ang mga pumuluyo sa mga buluhaton • Diskusyunon ang indi pamilyar nga konsepto kag mga isyu sa mga pumuluyo, ehemplo, "sustainability" kag "resource protection" • Independiente nga magkuha sang impormasyon halin sa mga grupo sang panimalay nga may gakalain-lain nga estado sa pangabuhì • Ipalapnag ang partisipasyon para labi nga madugangan ang responsibilidad sa pagdumala sang dunang manggad para sa benepisyo sang tanan nga stakeholders	• Magpromisa sa komunidad kag gobyerno-lokal • Padakuon ang paglaum sang madasig nga benepisyo • Paghatag sang konsepto kag mga isyu nga guwa sa eksperyensiya sang komunidad-lokal kag wala sang nagakadapat nga pagpaathag • Paghatag sang indi maathag kag indi realistic nga rekomendasyon

Ang mga Leksyon nga Natun-an sa Pagpalapnag sang Resulta sa Pagsiyasat

Ang resulta sa pagsiyasat mapalapnag paagi sa *workshops* kag pulong-pulong sa tanan nga lebel: mga grupo sang komunidad, kabarangayan, sitio, munisipyo, distrito, probinsiya, sa bilog nga pungsod kag sa iban pa nga may kahalabtanang grupo sa pagsiyasat. Nagakalain-lain nga pamaagi ang magamit: radyo, pahayagan, dokumento kag lakip man ang impormasyon nga yara sa mga materyales sa pagtudlo kag paghanas. Halimbawa sa pagpalapnag sang resulta sang *development research* sa magamay nga komunidad, ang mga pumuluyo makabuylog sa paghimo sang mapa, pigura kag *data tables* sa simple kag mahangpan nga pagplatar. Ang ini nga mga impormasyon ma-*display* sa *Commune People's Committee* kag kabarangayan para magamit sa pagplano sang lokal nga opisyal sa gobyerno kag mga pumuluyo.

Sa bisan ano nga pagpalapnag sang impormasyon, dapat tagaan naton sang atensiyon ang pamaagi, ang pagkuha sang *feedback* kag ang pagbag-o sang resulta sang *research*. Sa paghimo kag pagpalapnag sang mga “modelo”, ang mga pumuluyo sang lugar nga sa diin ginpatigayon ang pagsiyasat ang pinakamaayo nga tagapalapnag sang mga resulta.

Si Ton That Chat ang Pinuno sang Departamento sang Agrikultura sa Hue University of Agriculture and Forestry sa Vietnam. Mapakig-angotan siya sa <lagunhue@dng.vnn.vn>

Mga Eksperyensiya kag Benepisyu sa Pag-analisar sang Palangabuhi-an

Michael Reynaldo, Orlando Arciaga, Fernando Garvacio and Catherine Demesa

Napaslawan nga *Livelihoods Projects* kag Paghangop

“Isa ako ka mangingisda, indi ako manugbaligya,” siling ni Jesem Gabatin, paagi sa pag-eksplikar kon nga-a ang proyekto sang ila organisasyon sa pagproseso sang karne natumba. Bilang pinuno sang ila organisasyon, lukdo niya ang kapaslawan sang proyekto. Ang iya estorya indi tumalagsahon. Bisan diin sa Pilipinas, sa palibot sang 55 ka lugar nga ginakilala nga may CBCRM (community-based coastal resources management) nga programa, galapta lang ang mga indi-madinalag-on ukon napaslawan nga *livelihoods projects* ukon proyekto sa palangabuhian (Haribon Foundation, 2002). Singkwenta y tres (53) sa 55 ka nasambit nga lugar, may yara nga ginpatigayon nga *livelihoods development* kalakip sa *capacity-building* ukon paghanas sang ihibalo. Ang ideya amo ang pagpadako sang kita sang panimalay kag kaseguruhan sa pagkaon, kag pagpahaganhagan sang pagpangisda para mahatagan kahigayunan ang kadagatan nga makapahuway kag makamuad liwat.

Ugaling, ang kadamuan sang organisasyon masyado nagtuon sang ila atensiyon sa pagpatigayon sang mga proyekto nga makadugang sang kita sang mga mangingisda.kag napabayaang nila ang pagdumala sang dunang manggad kag pag-organisar sang komunidad. Ang mga mangingisda “napuwersa” maghimo sang mga proyekto nga indi nila gusto kag interes kag wala sila sang ihibalo. Ukon kapasidad sa pagdumala. Sa dugang pa, ang mga proyekto indi man dako nga para makasabat sang ila kinahanglanon kag makapalayo sa ila sa pagpangisda. Ang tanan nga ini amo ang ginhalinan sang kapaslawan sang sini nga mga magagmay nga negosyo.

Sa pila ka nagliligad nga mga tinuig, ang mga organisasyon padayon sa paghangop sang kumplikado kag madamo sang angulo nga relasyon sa tunga sang sosyal kag pisikal nga palibot, labi na gid ang pagpuntariya sa mga butang nga wala kita sang kontrol kag makaapekto sang palangabuhian (vulnerability context) nga sa diin ang desisyon bahin sa mga pamaagi sa pagkabuhi ginabasihan. Paagi sa *participatory methods* (buyloganay nga pamaagi), ang mga nagapatigayon sang CRM, nagatinguha sa paghangop sang mga nagakalain-lain nga butang nga nagaapekto sang palangabuhian sang mga pumuluyo, lakip man ang mga iban pa nga mga pamaagi (options) nga nahibaluan nila.

Ang Haribon Foundation nga isa ka Filipino nga NGO, nakakuha sang mga eksperyensiya paagi sa pag-obra sa mga komunidad sa baybayon para mapauswag ang *community-based* nga mga mekanismo kag pamaagi nga para sa kauswagan sang palangabuhian, pagmonitor kag pag-analisar. Nakita sang Haribon ang pila ka mga benepisyu sa paggamit sang *livelihoods analysis* ukon pamaagi sa pag-analisar sang palangabuhi-an kag nagkambyo ang ila pamaagi sa pagtrabaho.

Pagpanuto Halin sa Eksperyensya

Sang 1995, ang Haribon kag duha ka institusyon-akademika nagsugtanay nga mag-obra upod sa mga komunidad sa baybayon sang Bolinao, Pangasinan para magpatigayon sang *community-based coastal resources management* nga inisyatibo nga may suporta sa pundo halin sa International Development Research Centre (IDRC). Ang ginpatigayon nga mga *environmental education*, pag-organisar sang komunidad, kag mga mobilisasyon ang nagresulta sa pagporma sang lima ka *people's organization* (POs) pagkatapos sang Phase 1 sadtong 1997. Samtang ang mga POs nga ini nagmadinalag-on sa pagpatigayon sa pagpasa sang isa ka plano para sa kauswagan sa baybayon kag pagkuha suporta nga pundo halin sa gobyerno, natambakan sila sang mga problema pang-organisasyon nga nagpadulong sa pagluya ukon pagpalay-palay sang ila nga mga operasyon.

Ang dako nga problema nga nagresulta sa mahina nila nga *performance* amo ang pamaagi sa pagpatigayon nila sang mga *livelihood projects* (proyekto-pangkabuhian). Narealizar nila nga ang lebel sang partisipasyon sang mga pumuluyo sa mga buluhaton direkta nga naka-impluwensiya sang ila kadalag-an ukon kapaslawan, kag ang pag-uswag sang palangabuhian dapat matagaan sang atensiyon sa mas manubo nga lebel sang pagdumala kaysa paagyon sa pormal nga estruktura sang mga kooperatiba.

Sa pagpanuto sa mga inagyan sa una nga bahin sang inisyatibo, ang Haribon kag ang mga komunidad nagtinguha nga mahangpan sang tul-id ang situwasyon para sa pagdihon sang mga interbensiyon sa palangabuhian. Gusto nila mahibaluan halimbawa ang ginatunaan sang palangabuhian kag mga gawi sa panimalay, kag ang mga relasyon nga kinahanglanon para mapaseguro and tayuyon nga palangabuhian kag pagdumala sang dunang manggad sa kadagatan. Gintan-aw man nila ang sosyal, kultural kag pinansiyal nga mga butang nga kinahanglan sa pagpatigayon sang mga buluhaton sa pagdumala sang dunang manggad, kalakip ang pagtukib sa kon diin nga lebel sang organisasyon nga ang palangabuhian, pagdumala sang baybayon kag buluhaton sa pagpukaw sang balatyagon sang mga pumuluyo (advocacy activities) possible nga patigayunon.

Sa tatlo ka tuig, nagtutok sila sa pagpabaskug sang komunidad paagi sa epektibo nga pag-organisar kag buluhaton sa pagpa-uswag sang palangabuhian. Naggamit sila sang mas nagakabagay nga yunit sa pagdumalahan, ginpanami ang basehan sa pagpili kag pag-implementar sang mga buluhaton-pangkabuhian, ginpatin-ad ang kapasidad sang kada isa kag sang grupo, kag ginpundar ang mas tul-id nga mekanismo sa pagsustinir sang mga buluhaton. Nagalakip ini sa paghanas sang mga lideres sang komunidad para mangin “siyentipiko sa barangay” nga nagatipon kag naga-analisar sang impormasyon bahin sa mga ginapatigayon nga buluhaton sa palangabuhian kag *socio-economic* kag cultural nga stiwasyon. Ang ini nga mga lideres sa padayon mangin Local Community Organizers (LCOs), kag mangin kaupod sang mga katapo sang Haribon.

Bilang resulta sa pag-analisar sang palangabuhian kag pag-organisar, isa ka nagatuhaw nga modelo sa pagpauswag sang palangabuhian ang nadihon sang mga mangingisda sa barangay sang Victory. Ginatawag nga Sustainable Integrated Aqua-farm Development (SIAFDEV), ini nagatipon (integrate) sang sa takas kag sa dagat nga nakabase nga mga proyekto sa palangabuhian sa idalum sang mga inisyatibo sa tayuyon nga pagdumala sang dunang manggad. Ginadumalahan man nila ang isa ka *environmental trust fund* nga makatigayon sa ila sa pagsustinir sang programa sa pagdumala sang dunang manggad sa idalum sang maayo nga *policy environment*.

Ang Benepisyu sang Pag-analisar sang Palangabuhian

Halin sa kabilugan nga mga ekspertyensya sang Haribon kag sang mga komunidad nga upod nila sa pag-obra, ang pag-analisar sang palangabuhian ang nagbulig sang dako sa pagklaro sang ila panghunahuna bahin sa kaimulon kag sang mga ginagikanan sini, kag naggiya sa ila paagi sa pag-analisar, pagdisenyo sang programa, implementasyon kag ebalwasyon. Gamit ang ihibalo-lokal, ginapalapat nila ang ila panan-awan sa mga oportunidad kag possible nga mga epekto sini, kag ang pagsampat sini sa prayoridad sa palangabuhian sang mga pumuluyo. Nagpatigayon man ini sa klaro nga pagplatar sang mga tawo kag sang ila mga prayoridad sa sentro sang pag-analisar kag pagdeterminar sang tinutuyo. Ang pag-analisar sang palangabuhian nagbulig patuhaw sang mga butang nga nagpatigayon sang isa ka inisyatibo sa palangabuhian nga mas nagakaangay.

Pagtan-aw sa konteksto kag mga kaangtanan – Nagbulig sa pag-organisar sang mga butang nga nagapabudlay ukon nagahatag sang oportunidad kag paano ini naga-inangtanay sa isa kag isa.

Pagkilala sang “santo” ukon “kumplikto” sang estratehiya sa palangabuhian – Naghatag sang mga rekomendasyon sa pagpasanto sa tunga sang bag-o nga inisyatibo kag mga prayoridad sa palangabuhian sang mga tawo, ukon magsolbar sang mga kumplikto sa tunga nila. Nagpatigayon ini sang paghangop kag pagtuon para masuportahan ang mga positibo nga pagbag-o kag pagsagang sang mga negatibo nga modelo.

Paghinyo sang mga Kaayuhan – Gahinyo sa mga nagagamit nga maghibalo kag magpanumdum sa pagkumbinar ukon pagbaylo sang yara nga mga “manggad” kag “kapital” para malab-ot ang ginahandum nga resulta.

Paghimo sang mga Ideya para Mapauswag ang Disenyo sang Proyekto – Ang pag-analisar sang palangabuhian naghatag sang mapuslanon nga pamaagi sa pagpaathag kag pag-analisar sang pamaagi sa palangabuhian sa panimalay kag mga komunidad sa baybayon. Nagbulig ini sa paghangop sang mga estratehiya nga gin-adoptar sang mga komunidad para malab-ot ang ila tinutuyo, kag sa padayon nga aktibo nga pagplano sang mga estratehiya sa pagpangabuhi.

Pag-angot sang macro-micro links – Nagpakita sang kaimportante sang macro-level policies kag ang epekto sini sa pililian nga mga palangabuhian sa komunidad. Nagpakita ini sang pagkakinahanglan sang higher-level policy development and planning nga pagapun-on sang mga natun-an nga leksyon kag paghangop nga nakuha sa lokal nga lebel.

Pagpakita sang kaangtanan sa tunga sang palangabuhian kag pagdumala sang dunang manggad – Nagpakita sang pagkakinahanglan sa pagdumala sang dunang manggad para maghatag sang palangabuhian sa mga pumuluyo sa baybayon, kaysa sa pagkonsentrar sa mga proyekto sa alternatibo nga palangabuhian nga indi naman sila nakahanda. Ang pagdumala sang baybayon indi lang bahin sa pagpaayo sang dunang manggad, kundi kalakip sa tayuyon nga pagpangabuhi. Ang dagat kinahanglan para sa pagkabuhi sang komunidad kag nakaangot sa tayuyon nga palangabuhian nga ila handum.

Reference

Haribon Foundation 2002 *Community-based Mechanisms and Methods for Coastal Livelihood Development, Monitoring and Evaluation Summary Report from Year 199-2001*. Pangasinan, Philippines: Haribon Foundation.

Si Michael Reynaldo ang Network Coordinator sang LeaRN (CBCRM Learning and Research Network), CBCRM Resource Neter, Quezon City, Philippines. Mapakig-angotan siya sa <mikereynaldo@cbcrmlearning.org>. Si Orlando Arciaga, Fernando Gervacio kag Catherine Demesa kaupod sa CBCRM Team, Haribon Foundation, Bolinao, Pangasinan, Philippines. Mapakig-angotan sila sa <science@haribon.org.ph>.

Ang mga Leksyon nga Natun-an sa Pag-implementar sang Pag-analisar sang Palangabuhi-an

Nguyen Thi Thuy

PRA sa Konteksto sang Vietnam

Ang Participatory Rural Appraisal (PRA) isa ka pamaagi sa pagtuon bahin sa palangabuhi-an sa komunidad nga nagalapnag nga ginagamit sa mga programa kag proyekto para sa kauswagan sa Vietnam. Ang isa ka kaayuhan sang PRA amo ang paghatag kahigayunan sa mga mangunguma nga makapartisipar sa proseso sang pagsiyasat para matigayon ang pagpalapnag sang demokrasya, paagi sng ila paghatag sang impormayon kag paghangop. Paagi sa Pagbuylog sa mga proseso sa umpisa, ang mga partisipante sang PRA may kahigayunan nga magtuon sang bag-o nga pamaagi kag gamit. Ang PRA nagapatigayon man sang kondisyon para sa tanan nga nagabuylog nga mahangpan sang tul-id ang kahimtangan (context) nga kon sa diin sila nagakabuhi kag naga-obra, kag magkilala sang mga nasugata nga mga problema sang komunidad kag magtrabaho pakadto sa paglubad sini, nga ang mga Mangunguma mismo ang nagpatigayon para mapun-an ang kinahanglan sang komunidad kag dala na ang proyekto.

Sa palaabuton, ang mga mangunguma makabuylog sa pag-implementar kag pagmonitor sang proyekto sa mas epektibo nga mga pamaagi. Gani, ang madinalag-on nga mga proyekto sa kauswagan nakasandig sa kadalag-an sang mga proseso sa PRA. Ugaling, ang mga pamaagi sa *participatory livelihoods analysis* subong lang nga mga tinuig napalapnag kag indi sang madamo nga mga ahensiya kag organisasyon, labi na gid sang mga Vietnamese. Gani, may yara nga madamo nga kahigayunan sa pagtuon sang mga leksyon.

Pag-implementar sang PRA

Sa pagplano kag paghanda sang mga kurso sa pagpundar sang kapasidad kag paghanas, dapat konsiderahon ang pagbalay sang tinutuyo, pagdisenyo sang nagakaigo nga proseso, buluhaton kag pamaagi, kag pagpat-ud sang mga tion (timeframes) para sa *pre-implementation* kag aktual nga *research process*. Sa pagpili sang miyembro sang *PRA Team*, ang kadamuon dapat kontrolahon para mapaseguro ang pagpartisipar sang tanan nga *stakeholders* ukon may kahilabtan. Kon napili na ang mga miyembro, ang mga katapo nga eksperyensyado sa *participatory livelihoods analysis* puwede na makaobra upod sa *team* para madinalag-on nga mapatuman ang mga buluhaton. Dapat makit-an nga ang *timing* kag lugar sa pag-implementar sang PRA nagakadapat sa komunidad, nagakaigo nga patigayunon sa tion ukon oras nga “wala ginaobra” ang mga Mangunguma.

Paghimo sang mapa sang barangay

Ang mga diskusyon upod sa mga mangunguma dapat magaresulta sa dokumentasyon kag umpisa nga paghangop sang panan-awan sang komunidad. Ang *team* dapat mag-uyang sang nagakaigo nga panahon sa pagtuon bahin sa lokal nga mga kustombre kag tradisyon. Dapat sila maghatag sang kahigayunan para nga ang mga mangunguma sa komunidad makatuon bahin sa mga katuyuan kag proseso sang PRA, paagi sa klaro nga pagpaathag, para nga ang komunidad epektibo nga makapartisipar kag makahatag sang nagakaigo nga impormasyon. Ang *PRA team* makagiya sa

pagpatigayon sang proseso sa pagsiyasat kag oportunidad sa pagtuon sa mga mangunguma para mahanas sa paggamit sang mga pamaagi antes magsugod ang trabaho.

Ang PRA dapat maimplementar sa duha ukon tatlo ka lugar. Hatagan sang konsiderasyon ang kahusto sang mga nakuha nga impormasyon kag data kon ang pagsiyasat dululungan nga ginapatigayon sa tanan nga lugar ukon halin sa isa ka lugar kag sa madason. Kon kinahanglan nga tungaon ang *team* sa gagmay nga grupo para magtigayon sang dululungan sang PRA, kinahanglan nga may yara nga mga miyembro sa kada grupo nga nakahangop kag makahibalo maggamit sang pamaagi (tools). Ang mga lideres sang *team* dapat nga magmonitor sang proseso kag nagatuhaw nga resulta, kag maghatag sang rekomendasyon kag pagpaayon kon kinahanglanon. Ang tinion sa pagsiyasat dapat nagakaigo ang kalabaon para mapatigayon ang pagtipon kag pagseguro sang impormasyon kag data. Pero indi dapat masyado kalaba nga ang iban nga mga miyembro indi makapartisipar sa kabilugan nga proseso. Kay basi may iban pa sila nga ulobrahon.

Paghimo sang Venn diagram

Tul-id nga pagpanumdum ang ihatag sa pagdisenyo kag pagpili sang proseso kag kadamuon sang PRA tools. Ang impormasyon nga ginakuha halin sa komunidad dapat sikyaron gid dayon para maseguro nga husto. Importante nga mapatigayon ang sige-sige nga pagpartisipar sang mga miyembro sang komunidad. Pagkatapos magtinir sa komunidad, ang PRA *team* dapat magpadayon pakig-angot kag magpahibalo sa mga mangunguma sang mga resulta.

Panan-awan kag Benepisyu sang Pamaagi sang PRA

Bisan ang pamaagi sang PRA bag-o lang sa Vietnam, ang panan-aw sa paglapnag sang gamit sini positibo. Ang pila ka ahensiya sang gobyerno nga gapatigayon sang *poverty alleviation programs* (programa para sa katibawasan sa kaimulon) sa *grassroots levels* nagasugod na gamut sang mga pamaagi sang PRA. Ang bag-o nga laye nga nagapatin-ad sang *grassroots democracy* nagakilala man sang *participatory methods* sa pagkuha sang impormasyon para nga mahangpan sang tul-id kag magresponder sa mga kinahanglanon sang mga imol nga komunidad.

Pagsiyasat sang kinahangkanon

Ang obra sang SUMA nakakuha sang benepisyu halin sa PRA sa pagplano sang nagakadapat nga mga proyekto sa komunidad kag magpundar sang kaangtanan sa lokal nga pumuluyo. Sa eksperyensya, ang mga pamaagi sa PRA labi nga epektibo kon ginabuylogan sang tanan – katapo-teknikal kag *development workers* sa komunidad – lakip na ang tanan nga mga may kaangtanan.

Si Nguyen Thi Thuy isa ka socio-economic specialist sang DANIDA Fisheries Sector Program Support (FSPS) – Support to Brackishwater and Marine Aquaculture (SUMA), nga nakabase sa Ministry of Fisheries sa Hanoi, Vietnam. Mapakig-angotan siya sa ntthuy.suma@fsps.com.vn.

Ang mga Leksyon nga Natun-an sa Pag-analisar sang Palangabuhian kag PRA sa Trao Reef Marine Reserve

Nguyen Viet Vinh

Lokal nga Pagdumalahan kag Pangkomunidad nga Palangabuhian

Ang International Marine Life Alliance (IMA) Vietnam nagapatigayon subong sang pag-establisar sang ginadumalahan-lokal nga Trao Reef Marine Reserve sa Van Hung commune, distrito sang Van Hinh sa probinsiya sang Khanh Hoa. Ang proyekto may katuyuan sa pagsuporta sang lokal nga mga tawo para makadumala kag makaproteher sang ila manggad sa baybayon – *coral reefs* (takot) kag angot nga mga *ecosystems* – paaagi sa paggamit sang *sustainable mariculture* kag *fishing practices* kag lakip man sa pagpauswag kag pagpa-uswag sang ila *socio-economic* nga sitwasyon.

Bilang isa ka *marine conservation organization*, ang IMA seryoso nga nagakonsiderar nga ang lokal nga mga tawo ang yara sa sentro sang mga buluhaton pagkonserbar kag ang mga proyekto mangin madinalag-on lang kon ang lokal nga komunidad ginatagaan sang *socio-economic development opportunities*. Paagi sa mga *awareness-building activities* kag *Participatory Rural Appraisal (PRA)*, ang lokal nga pumuluyo nagakilala sang impluwensiya sang *marine conservation* sa ila nga mayor nga palangabuhian sa pangisda kag akwakultura. Ang resulta, nagbuko sila sang pagpundar sang *marine reserve* samtang ginakilala nga ang ini nga buko nakaapekto sang diutay sa palangabuhian sang mga lokal nga pumuluyo, lqbi na gid sa mga mat kaangtanan sa pangisda sa malapit nga bahin sang baybayon.. Sa subong, ang mga isyu sa konserbasyon kag palangabuhian sa lokasyon sang proyekto nagalakip:

• *Mariculture*, partikularmente ang pagsagud sang banagan, may kaugalian nga indi tayuyon, nga negatibo nga makaapekto sang palangitan-an sang 500 ka mga panimalay kag magpalala sang sitwasyon pang-ekonomika sang mga 10,000 ka tawo sa kabilugan sang *commune* (sitio).

- Ang mga manggad sa baybayon, madasig nga nagabuhin, nga amo ang nagapawat sang palangisdaon.
- Ang mga *wetlands* (hunasan) wala ginagamit sa siyentipiko nga paagi nga nagalimita sang alternatibo nga palangabuhian sang lokal nga pumuluyo.
- Imol ang mga lokal nga pumuluyo kag nagadako ang kakulang sang opurtunidad sa pagtrabaho

Ang Panan-awan sang IMA sa Buluhaton-Pangkabuhian

Ang mga isyu sa palangabuhian sa masami ginaangot sa kadalion sa paggamit (access to) sang dunang manggad, pero nagahalina man sa *socio-economic* nga mga situwasyon, kag gani nagakinahanglan sang mga pagresponde nga sosyal. Ang mga buluhaton-pangkabuhian (lakip ang PRA) dapat *people-oriented* (nakasentro sa tawo) kag *community-based* (nakabase sa komunidad). "Fair play" ukon alalangay nga pagtamud dapat nga mahatag sa tawo para mapaseguro ang ila bug-os nga pagbuylag kag palareho nga mga benepisyu. Ang mga tawo dapat mapabuylag sa umpisa kag sa tanan nga bahin sang proyekto – paghangop kag pagdiskusyon sang mga isyu, mga proseso sa pag-implementar kag pagtakos (evaluate). Ang bisan ano nga mga solusyon dapat ginahatag kag ginadesisyunan sang mga tawo.

Ang panan-awan sa pagpangabuhi sang IMA mapaathag sa mga masunod:

- *Pagmintinar sang sa subong nga palangabuhian* – Ang Trao Reef Marine Reserve indi lang kinahanglanon sa konserbasyon kondi panaming man sa lugar nga ginabutangan sang *lobster cage culture*. Ang pagguba sang Trao Reef makadirekta kag negatibo nga makaapekto sa palangabuhian sang komunidad.
- *Pagkaayo sang subong nga palangitan-an padulong sa tayuyon nga kauswagan* – Ang pagsagud sang banagan kag *sweet snail* yara na sa delikado nga sitwasyon bangud sang kagutok, paggamit sang preska nga pagkaon kag kakulang sang nagakadapat nga teknolohiya. Ang mga resulta kag rekomendasyon sang *socio-economic* kag *environmental impact assessment* sa pagsagud sang banagan ang ginapahibalo balik sa lokal nga komunidad kag opisyaes para makahibalo sila sang kinahanglan nga balanse sa tunga sang akwakultura kag palibot.
- *Pagpaugwad sang bag-o, kag indi-makahalalit-sa-palibot nga mga alternatibo nga palangabuhian* – Sa pagpuntariya sa ginahambal nga “high risk” nga mga grupo nga apektado sang *marine reserve*, kag imol nga grupo sang mangingisda kag kababaihan, isa ka pagtipon (forum) ang ginhimo para magdiskusyon sang indi-makahalalit-sa-palibot (environmentally-friendly) nga mga pililian sa palangabuhian. Pagkatapos sang pagtipon, ang pinakanagakaigo nga palangabuhian ang ginpili para implementaron, i.e., yadto nga nagakinahanglan sang diutay nga kapital kag direkta nga makabenepisyu sa mga imol nga pumuluyo.

Mga Leksyon nga Natun-an

- Isa ka paghangkat ang pagbalanse sang kahapos sa paggamit sang dunang manggad kag mga isyu nahanungod sa palangabuhian sa baybayon nga lugar sa kaumhan bangudnga ang kumplekto sa masami nagatuhaw. Ini mga isyu-sosyal kag masolbar lang kon may yara nga bug-os nga partisipasyon sang komunidad kag koordinasyon upod sa gobyerno-lokal.
- Ang tanan nga buluhaton kag impormasyon nahanungod sa palangabuhian dapat hayag kag ginadiskusyonan sang lokal nga pumuluyo, nga amo ang dapat magpili sang solusyon kag aksyon. Ang ini nga mga buluhaton dapat mapahibalo sang masami sa gobyerno-lokal para sa ila konsultasyon kag sibo sa tion nga direksyon, kag para magkuha sang ila suporta sa polisa.
- Ang mga buluhaton para sa pagpatin-ad sang ihibalo dapat implementaron sa masami lakip sa iban nga buluhaton sa proyekto
- Ang mga imol nga tawo, kag partikularmente kababaihan kag “high risk” groups, dapat konsiderahon nga prayuridad nga grupo.
- Pag-analisar ang kinahanglanon para mahangpan ang *livelihoods vulnerability* (indi-makontrol nga mga butang nga makaapekto sang palangabuhian)

Mga Paghangkat kag Limitasyon

- Ang pagustuhanay nga paggamit (open access) sang manggad sa baybayon kag kadagatan magaresuta sa *overexploitation* ukon sobra nga pagtamasa kag kumplekto sa mga nagakalain-lain nga mga tawo nga nagagamit sang dunang manggad
- Sa kabilugan, ang akwakultura nagakinahanglan sang dako nga kapital. Ang manggaran nga mga tawo ang laban nga makatigayon sa paggamit sang mga maayo nga lugar nga may maayo nga kondisyon, samtang ang pag-uswag sini nga mga lugar ang magadul-ong sa ila palapit sa impluwensiya sang uturidad-lokal kag madulaan ang mga imol sang kahigayunan nga makapanginpulos.
- Ang gobyerno nagapatigayon (promote) sang kauswagan sa akwakultura apang wala pa nakapaguwa sang mga polisa sa *water treatment* ukon pagproteher sang palibot.

-
- Diutay lang ang impormasyon pangmerkado (market information) bahin sa produkto sang indi-makahalalit-sa-palibot nga akwakultura katulad sang berde nga tahong, sisi ukon talaba kag gulaman.
 - Ang ihibalo kag abilidad sa *integrated coastal zone management* limitado.
 - Ang epekto (impact sang akwakultura) sa palibot nga mga lugar wala gid matakos sang tul-id.

Si Dr Nguyen Viet Vinh isa ka Fisheries Advisor sang International Marinelife Alliance (IMA) nga nakabase sa Hanoi, Vietnam. Mapakig-angotan siya sa <nwinh@marine.org>.

Paggamit sang mga Resulta halin sa Buyloganay nga Pagsiyasat sang Kaimulon sa Tra Vinh Province

Le Quang Binh

PRA sa Tra Vinh

Sang April 1999, ang Oxfam Great Britain (GB) upod sa Tra Vinh People's Committee kag World Bank, Nagpatigayon sang isa ka Participatory Poverty Assessment (PRA) sa duha ka distrito sang Duyen Hai kag Chau Thanh sa probinsiya sang Tra Vinh. Ang katuyuan sang PRA amo ang maghangop kon sin-o ang imol nga mga tawo, paano nila mapaathag ang kaimulon, ang ila prayoridad, kag ano nga mga importante nga pagbag-o ang nakaapekto sa kahimtangan sang mga tawo sa probinsiya pagligad sang mga tinion. Ang mga tinutuyo sang PRA amo ang mag:

- Impluwensiya sang mga polisa kag estratehiya bahin sa katibawasan sa kaimulon., partikularmente sa programa sang gobyerno nga *Hunger Eradication and Poverty Reduction (HEPR)*, sa Tra Vinh kag iban pa nga lugar sa Vietnam
- Pabaskug sang paghangop sang Oxfam GB's bahin sa kaimulon, kag magdala sang kabaskug sa pag-analisar sang kaimulon sa Tra Vinh
- Dugang ihibalo sa mga tawo kag opisyaales sa Tra Vinh bahin sa mga gakalainlain nga talaksan (dimensions) sang kaimulon kag nagakalainlain nga pamaagi para matibawasan ang kaimulon, kag
- Paghimo sang mga proyekto para mapahaganhagan ang kaimulon para sa pinakaimol kag pinakaapektado (vulnerable) nga mga grupo sa Tra Vinh⁶

Mga Iban nga Resulta

Sa imol nga mga tawo sa Tra Vinh, anum ang nakilala nga pinakaimol kag pinakaapektado (vulnerable) sa kaimulon:

- i. Mga wala sang duta nga mga tawo, nga nagasalig sa pamugon (selling labor) kag kulang sang mga produktibo nga mga butang (productive resources).
- ii. Imol nga Kmer nga pumuluyo, nga ang problema nagalakip sang upang sa linguahe, wala duta, kag diutay nga ihibalo sa pagbaligya kag negosyo.
- iii. Imol nga mga babaye, nga madre de pamilya sang mga panimalay nga ginapamunuan sang babaye. Masami sila nga ginakabig nga imol ukon masyado ka imol kag nagasalig lang sa bulig sang mga kaingod kag mga paryente.
- iv. Ang mga tawo nga natapok sa malayo, nga gakilala nga ang kakulangan kag pagkuha sang impormasyon ang pinakadako nila nga upang
- v. Mga tawo nga wala ka eskwela, nga nagkilala sang mga problema sa pagpakig-angot sa gobyerno, nga seryoso nga mga problema (ehemplo, indi makabasa sang *instruction manual* ukon magsulat sa *application loan*), kag
- vi. Imol nga mga bata, nga napabayaang (marginalized) nga grupo. Ang ila edukasyon sa masami ginakapangisyo kon ang pamilya indi ka sarang sang pangbayan sa eskwelahan ukon ang kinahanglan sila para magbulig pangita sang kwarta.

Ang apat ka mayor nga ginahalinan sang kaimulon nga ginkilala amo ang: i) diutay ang oportunidad para palangitan-an, ii) indi kasarang magsupot sang kwarta, iii) wala sang duta, iv) marisgo nga pagsagud sang lukon. Sa duha ka *research sites*, ang kapasidad sang imol nga makaagum sang palangitan-an ginaupangan sang kakulang sa mabaskug nga *agriculture extension services*⁷. Ang kahigayunan nga makatambong sa mga kurso sa paghanas isa ka problema sa imol nga mga mangunguma – kadamuan sang mga nagtambong naghambal nga ang mga “may ara-ara” nga mga tawo ang Kalabanan nga ginaimbitar nga magtambong sang mga klase (ang kababaihan halos wala na ginapaintra). Sa edukasyon, sa Duyen Hai halos wala sang kabataan halin sa imol nga mga

⁶ Ang ini nga ikaapat nga katuyuan wala mabutang sa PRA report.

⁷ Serbisyo sa agrikultura nga ginapatigayon sa mga lugar sa kaumhan.

pamilya ang nakalab-ot sobra sa ikasiyam nga grado, ukon manubo nga sekondaryo nga eskwelahan, kag kalabanan wala makalab-ot sobra sa ikalima nga grado.

Ang Paggamit sang mga Resulta

Sa nasyonal nga lebel, ang report nga ginatituluhan “Tra Vinh – A Participatory Poverty Assessment” ginpaguwa sang Nobyembre 1999. Gingamit ini nga basehan sa report “Vietnam – Poverty Attacking”, nga ginhimo sang *Poverty Working Group*, isa ka grupo sang mga ahensiya sang gobyerno, *donors*, kag NGOs nga nagatrabaho padulong sa pagpapas (eradicate) sang kaimulon sa Vietnam sang Disyembre 1999. Ang mga isyu nga ginbutang sa report gingamit sa Comprehensive Poverty Reduction and Growth Strategy (CPRGS) para sa Vietnam. Ang CPRGS nagapaathag sang mga katuyuan, mga kasugtanang sa tunga sang mga institusyon, mga polisa kag solusyon sang nga estratehiya para sa 10 ka tuig kag plano para sa lima ka tuig, paagi sa detalye nga plano sang mga buluhaton (detailed specific action plans). Gingamit man ini para magpatigayon sang suporta halin sa mga *donors*, *international organizations* kag NGOs nag may Kahilabtanang sa Kauswagan oang-ekonomiko kag pagpahaganhagan sang kaimulon. Ini ang una nga dokumento sa polisa sa Vietnam nga nag-angot sang Kauswagan kag kaimulon kag nagatudlo sang mga estratehiya sa pagpatigayon sini. Sa dugang pa, CPRGS nagapakita man sang pagresponde sang Vietnamese sa *United Nations Millennium Development Targets*.

Sa probinsiyal nga lebel, ang resulta sang PRA ginpresentar sa provincial People’s Committees kag iban pa nga departamento. Ang resulta nagbulig sa mga uturidad-probinsiyal nga mag-agum sang madalom nga paghangop sang kaimulon kag sang mga ginahalina sini halin sa nagakalain-lain nga angulo – ang panan-aw sang mga imol nga tawo. Gingamit ini sang lapnag sa Departament of Labor, Invalids ang Social Affairs sa paghimo sang ila mga programa kag proyekto sa pagpahaganhagan sang kaimulon, labi na gid ang iya sang HEPR.

Ang resulta sang PRA lapnag man nga gingamit sang Oxfam GB kag sang iya mga kabuylog sa paghimo sang programa para sa pagpahaganhagan sang kaimulon. Halimbawa, ang “Agriculture Extension for the Poor”, Women and Ethnic People” ginhimo para mapadako ang kahigayunan sang mga pinakahuyang (vulnerable) nga mga grupo, nga makaagum sang de-kalidad nga serbisyo pang-agrikultura.. Ang ini nga proyekto nagalakip:

- Ang pagtukod sang mga grupo sang mangunguma sa *grassroots levels* nga nakapuntariya sa *people’s empowerment* (paghatag sang gahum sa tawo). Kon ang imol nga mga tawo ma-empower, makademanda sila sang de-kalidad nga serbisyo, indi lang sa *agriculture extension*, kondi sa impormasyon nahanungod sa *finance* kag merkado.
- *Capacity-buiding* para sa *agriculture extension system*, nakatuon sa *decentralization*⁸ kag *diversification*⁹ sang mga nagahatag sang serbisyo, kag
- Pagpulong-pulong nahanungod sa polisa sa probinsiyal kag nasyonal nga lebel para sa mga polisa nga mas makabulig sa imol kag sensitibo sa *gender*.

Para masuportahan ang, ang Oxfam GB naghatag pundo sa wala-duta nga mga mangunguma, sa nasyonal nga Vietnam Farmers Union para maghimo sang mas madalum nga pagsiyasatbahin sa pagkawala-sang-duta kag pangkomunikasyon nga ginabuhat parte sa sini nga mga isyu. Nakuha sini ang atensiyon sang gobyerno parte sa sini nga mga isyu – ang Farmers Union gin-imbatar sa pagpakigbahin sa isa ka espesyal nga grupo sang gobyerno kag Partido Komunista para estudyuhan liwat ang mga laye parte sa duta kag mga isyu parte sa pagkawala sang duta.

Ang Oxfam GB magapadayon sang trabaho bahin sa sini nga isyu paagi sa pagsuporta sang mga probinsiya sa pagpangita sang mga solusyon para maalibyuhan ang pagkawala sang duta sa tayuyon kag praktikal nga paagi. Ang “Sustainable Natural Resource Management for Poverty Reduction” ginhimo para suportahan ang mga wala duta nga mangunguma kag magagmay nga mangingisda para magdumala sang lugar sa baybayon kag makabenepisyu sa pagprodukto sang tahong. Ang ini nga proyekto may katuyuan nga mag-apelar (advocate) sa lokal kag nasyonal nga uturidad para magtigana sang *available resources* para sa imol nga lokal nga mga tawo kag seguraduhon ang ila

⁸ Paghatag sang gahum kag responsibilidad halin sa gobyerno-sentral pakadto sa lokal ukon rehiyonal nga uturidad.

⁹ Pagkambyo sa nagakalain-lain nga porma ukon kalidad.

pagpanginpulos sa mga dunang manggad nga ila ginasaligan. Ang "Promotion of Quality Primary Education" may katuyuan nga mapaseguro nga ang tanan nga kabataan nga nagapangabuhi sa kapigaduhon, makaagum sang ila dereso sa de-kalidad nga edukasyon. Gindihon ini nga para magresponder sa sini nga mga *katuyuan sa pagbag-o*:

- i. Pagdula sang kontribusyon-pinansiyal sa *primary education* sang mga imol nga ginikanan.
- ii. Pag-adoptar sang *child-centered methodologies* para mapatigayon ang pagpaayo sa mga natun-an nga resulta (learning outcomes)
- iii. Paghatag sang nagakaigo nga kinahanglanon para sa *primary education* nga base sa *national standards*, kag
- iv. Pagpakigbahin sang mga pamilya kag komunidad sa pagdesisyon nahanungod sa edukasyon.

Konklusyon

Klaro nga ang mga resulta sang bisan ano nga pagsiyasat ukon pagtakos magamit para sa nagakalain-lain nga katuyuan sa nagakalain-lain nga lebel. Magamit ini sa *advocacy*¹⁰ para mabag-o ang polisa pabor sa imol nga mga tawo, kababaihan kag mga tumandok nga grupo. Magamit man ini para madugangan ang pag-intiyende sang mga uturidad-lokal nahanungod sa mga ginahalinan sang kaimulon para makadiseno sang mas maayo nga *poverty alleviation programs* para sa mga imol nga tawo. Ang mga proseso sa pagsiyasat kag pagbinag-binag makadugang man sang ihibalo sang mga imol nga tawo sang mga ginatunaan sang kaimulon kag sang mga solusyon sini.

Sa kaso sang PRA sa Tra Vinh, ang Oxfam GB nagdiseno sang ngakalain-lain nga proyekto para matapna ang nakilala nga mga ginahalinan sang kaimulon sa mga nagakalain-lain nga grupo sang imol kag *vulnerable*¹¹ nga mga tawo.

Ang kada proyekto may yara nga direkta nga suporta kag buluhaton sa *advocacy* kag komunikasyon para makambyohan ang polisa kag praktis. Nagakalain-lain nga estratehiya ang gin-adoptar para maseguro nga ginagamit sang epektibo kag episyente ang *resources*, kag ang mga tingug sang mga pinakaimol kag pinaka- *vulnerable* nga mga grupo mabatian kag marespondehan.

Si Le Quang Binh ang Oxfam GB's Programme Officer sa probinsiya sang Tra Vinh sa Vietnam. Mapakig-angotan siya sa <LQBinh@oxfam.org.uk>

¹⁰ Mag-apelar nahanungod sa isa ka kawsa

¹¹ Madali makabatyang ukon maapektuhan nga mga tawo sa pagkambyo sang mga sitwasyon.

Nahanungod sa STREAM Journal

Ginabantala sang

STREAM – Support to Regional Aquatic Resources Management

Network of Aquaculture Centres in Asia-Pacific (NACA) Secretariat
Suraswadi Building
Department of Fisheries Compound
Kasetsart University Campus
Ladyao, Jatujak, Bangkok 10903
Thailand

Editorial Team

Graham Haylor, STREAM Director
Le Thanh Luu, STREAM Vietnam National Coordinator
William Savage, STREAM Communications Specialist
Sonia Seville, STREAM Philippines National Coordinator
Thay Somony, STREAM Cambodia National Coordinator

Katuyuan

Ang STREAM Journal ginabantala kaapat ka beses ukon *quarterly* sa isa ka tuig para mapasanyog ang partisipasyon, komunikasyon kag polisa nga nagasuporta sa palangabuhian sang mga imol nga nagapanginpulos sang dunang manggad sa kadagatan sa Asya-Pacifico, kag magpundar sang pagpakig-angot sa mga nagadumala sang dunang manggad sa kadagatan kag sang iban nga mga sektor sa iban nga rehiyon. Ang STREAM Journal nagasakop sang mga isyu nga angot sa mga tawo nga ang palangabuhian nagalakis sa pagdumala sang dunang manggad sa kadagatan, labi na gid sa mga tawo nga limitado ang palangabuhian, kag gobyerno, non-government kag internasyonal nga practioners nga nagakipagbahin sa ila sa komunidad. Ini nga mga isyu, nagalakis sang pagtuon, pagdumala sang konplikto, impormasyon, kag teknolohiya sa komunikasyon, pagdumala sang dunang manggad sa kadagatan, layi, palangabuhian, gender, partisipasyon, mga tawo nga may kahilabtaan sa sini nga isyu (stakeholders), polisa kag komunikasyon.

Isa man ka importante nga katuyuan sang STREAM Journal ang paghatag sang oportunidad nga mabatian ang mga talagsa lang mabatian nga mga tingog kag mabalhag sa isa ka propisyunal nga pahayagan nga praktikal kag medyo *academic*. Ang unod sang STREAM Journal indi dapat hunahunaon nga nagapabutyag sang panan-awan sang bisan ano nga organisasyon ukon ahensiya kundi pahayag sang mga indibidwal sunu sa ila inaghan. Samtang ang manunulat responsable sang ila mga artikulo, ang STREAM nagarekognisar kag naga-ako sang responsibilidad sa kon ano man nga *editorial bias* o kakulangan.

Distribusyon

Ang STREAM Journal may yara nga tatlo ka mga format:

- ang *electronic version* nga pagaprintahon kag gipanagtag sang STREAM Communication Hubs
- ang version nga puwede makuha kag ma-download sa PDF format halin sa STREAM Website sa www.streaminitiative.org. kag
- ang printed nga version nga ginapanagtag gikan sa NACA Secretariat.

Kontribusyon

Ang STREAM Journal nagahingyo sang kontribusyon sang mga artikulo nga may interes sa mga nagagamit sang mga dunang manggad sa kadagatan kag sa mga tawo nga naga-obra upod sa ila. Ang STREAM Journal nagasuporta man sang mga upod sa trabaho nga naga-obra sa komunidad para magdukumento sang ila mga inaghan sa mga pahina nga ini.

Ang mga artikulo dapat masulat sa simple nga Ingles kag indi magasobra sa 1,000 ka tinaga ang kalawigon (mga duha ka pahina sang A4 sa single-spaced text).

Ang mga kontribusyon puwede mapadala kay William Savage, STREAM Journal Editor, sa savage@loxinfo.co.th. Sa dugang pa nga kasayuran, makig-angot kay Graham Haylor, STREAM Director, sa ghaylor@loxinfo.co.th.

Nahanungod sa STREAM

Ang Suporta sa Rehiyonal nga Pagdumala sang Dunang-Manggad sa Kadagatan ukon Support to Regional Aquatic Resources Management (STREAM) isa ka inisyatibo nga gindesyino sa sulod sang lima ka tuig nga Obra Programa sang Network of Aquaculture Centres in Asia-Pacific (NACA). Ang katuyuan sini amo ang pagsuportar sang mga ahensiya kag institusyon sa :

- Paggamit sang mga yara na kag mga palaabuton nga inpormasyon sa mas epektibo nga paagi,
- Pag-intyende sang tul-id sa mga palangabuhian sang mga imol
- Pagbulig sa mga imol nga maka angkon sang mas labi nga impluwensiya sa pagdihon sang mga layi kag pamaagi nga may epekto sa ila pangabuhi

Ang STREAM magahimo sini paagi sa pagsuporta sang mga pang-kauswagan nga polisa ukon layi kag mga pamaagi sang mga nagabulig nga institusyon, kag pagpasanyog sang ila abilidad sa:

- Pagpahatpahat sang mga isyu nahanungod sa pagdumala sang mga dunang manggad sa kadagatan nga naga apekto sang palangabuhian sang mga imol
- Pagmonitor kag pagbinagbinag sang mga nagakalain lain nga pagdumala sang dunang manggad sa kadagatan
- Paghatag sang inpormasyon ,kag
- Pagpakig-angot sa mga sektor kag mga kapungoran

Ang STREAM nga inisyatibo nasandig sa pagbinuligay, nga nagalakip sa pagbuyloganay sang mga nagpundar nga grupo (AusAID, DFID, FAO and VSO) nga nagasuportar sang NACA. Ini naggamit sang komprehesibo nga paagi, nga nagatuyo sa pagpaalinton kag pagpakig-angot sa mga katawhan nga may kahilabtan sa pagdumala sang aton manggad sa kadagatan kag pagbulig sa ila sa pagpasanyog sang desinyo sang inisyatibo, implementasyon kag pagdumala.

Ang pagbuyloganay nga obra ginapakig-angot sa kada pungsod paagi sa Nasyonal Coordinating Teams kaupod ang Nasyonal nga Koordineytor (isa ka senyor kag nasyonal nga empleyado sang gobyerno) kag sang Communications Hub Manager (isa ka full-time nga nasyonal nga opisyal nga suportado sang STREAM sa una nga duha ka tuig) kag naga-angot sa madamo nga mga pumuluyo nga may kahilabtan. Ang Communications Hub may yara nga sistema sang komunikasyon nga nagalakip sang *hardware,software*, paghanas, suporta sa teknolohiya sa inpormasyon kag pagpakig-angot kag suporta sa pagpauswag sang katawhan, kag ang pagpakig-angot paagi sa internet.

Ang nasyonal nga koordinasyon ginagiyahan sang Pungsodnon nga Dokumento sa Stratehiya ukon Country Strategy Paper (CSP) nga tuigan nga gina-repaso kag gindihon sang Koordineytor kag Hub Manager paagi sa pagpakighinun-anon sa mga pumuluyo kun sa diin sila nagapakig-angot sang masami. Ang CSP nagakilala sang mga importante nga isyu, nagapakita sang rehiyunal nga pakig-angot, nagaplano kag nagaprayuridad sang mga importante nga dapat himuon kag nagapangita sang pundo para sa mga stratehiya gikan sa STREAM ukon sa iban pa (nga may pagbulig gikan sa STREAM).

Ang Rehiyonal nga Opisina sang STREAM (nga nahamtang sa NACA Secretariat sa Bangkok) nagahatag direksiyon sa inisyatibo, nagabulig sa rehiyonal nga koordinasyon kag nagahatag pundo kag nagadumala sang mga nagakalain lain nga yunit sa palangabuhian, pagpasanyog sang polisa, komunikasyon kag mga espesyal nga isyu. Ang sentro sang komunikasyon naga-angot sang mga inter-aksyon, mga natun-an sa leksiyon kag aktibidades sang paghugponganay.

Ang implementasyon sang STREAM isa ka sulitsulit nga pamaagi, nga ginsugoran sa Cambodia kag Vietnam kag igapalapnag sa bilog nga Asya-Pasipiko sa diin ang mga oportunidad yara sa pagbulig sang kaimulon kag pagpasanyog sang maayo nga pang gobyerno, samtang ang eksperiensya naagyan, ang leksiyon nga natun-an, ang epekto napakita kag ang dugang nga pundo naangkon. Ang estratehiya sang komunikasyon sang STREAM may katuyuan sa pagdugang sang epekto sini paagi sa pagpaseguro nga ang mga ihibalo kag abilidad napahibalo sa mga pamaagi sang pagkambiyo sa bilog nga rehiyon, kag ang mga leksiyon nga natun-an ginapalapnag sa bilog nga Asya-Pasipiko. Ang STREAM Journal kag ang kaupod sini nga Diskusyon nga Pagpakighinun-anon sa STREAM Website, mga parte sang sini nga stratehiya.

STREAM National Communications Hub Managers

Cambodia: Sem Viryak <cfdo@camnet.com.kh>
 Philippines: Elizabeth Gonzales <streambfar-phil@skynet.net>
 Nepal: Nikanth Pokhrel <agroinfo@wink.com.np>
 Vietnam: Nguyen Song Ha <nguyensongha@fpt.vn>